

Identitet pripadnika češke nacionalne manjine na području Grubišnog Polja

Škiljan, Filip

Source / Izvornik: **Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, 2016, 265 - 293**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.21857/m8vqrt0kr9>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:303:056101>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute for Migration Research - Institutional repository for storing papers and data sets](#)

II.

ČLANCI

PAPERS

Filip Škiljan

UDK: 323.15(=162.3)(497.5-37Grubišno Polje)
Izvorni znanstveni članak
Rukopis prihvaćen za tisak: 18. 10. 2017.
DOI: <http://doi.org/10.21857/m8vqrt0kr9>

IDENTITET PRIPADNIKA ČEŠKE NACIONALNE MANJINE NA PODRUČJU GRUBIŠNOG POLJA

Sažetak

Autor u tekstu donosi informacije o identitetu češke nacionalne manjine na području Grubišnog Polja. Na temelju arhivske građe iz Hrvatskoga državnog arhiva, građe iz Državnog zavoda za statistiku i iz Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, intervjua s pripadnicima češke nacionalne manjine te dostupne literature, autor donosi informacije o etničkoj strukturi naselja naseljenih Česima u okolici Grubišnog Polja, stanju nacionalne svijesti Čeha nekada i danas, sjećanju na doseljavanje na grubišnopoljsko područje i međunacionalnim odnosima. U zaključku donosi spoznaje o današnjem stanju nacionalnog identiteta Čeha u okolici Grubišnog Polja. Posebno se bavi selima Ivanovo Selo, Rastovac, Gornja Rašenica, Donja Rašenica, Treglava i Munije.

Ključne riječi: Česi; Grubišno Polje; nacionalni identitet; migracije; demografija.

Uvod

Područje Grubišnog Polja smješteno je na istočnom dijelu Bjelovarsko-bilogorske kotline. Dio nekadašnje Općine Grubišno Polje proteže se na ravničarskom dijelu uz tokove rijeka Ilove i Česme, dok se drugi dio proteže na južnim obroncima Bilogore. Stanovništvo grubišnopoljskog područja u prošlosti, a donekle i danas, iznimno je heterogeno. Većinsko stanovništvo u najvećem broju naselja čine Hrvati, dok su od manjina zastupljeni Srbi, Česi, Mađari, Nijemci i Romi. Srbi, danas kao najmnogobrojnije manjinsko stanovništvo, do popisa 1953. godine bili su većinsko stanovništvo na području Kotara Grubišno Polje. Do 1995. Srbi su bili pretežito nastanjeni u naseljima na obroncima Bilogore, Mađari u selu Grbavac i Mala Pisanica, Romi u samom naselju Grubišno Polje, a Česi u naseljima istočno od Grubišnog Polja, ali i u selima Pavlovac, Orlovac te Mali i Veliki Zdenci. Česi su tako činili većinu ili velik postotak stanovništva u selima Gornja Rašenica, Donja Rašenica, Ivanovo Selo, Treglava, Munije i Rastovac. Od tih naselja najveće je Ivanovo Selo, koje je bilo gotovo potpuno češko naselje, dok je većina ostalih naselja bila mješovita (uglavnom srpsko-češka i hrvatsko-češka).

Tijekom ljeta 2015. godine poduzeto je terensko istraživanje na području Grubišnog Polja i okolice u obliku polustrukturiranih dubinskih intervjua s pripadnicima

češke nacionalne manjine. Glavni cilj istraživanja bio je utvrditi koliko i na koji način pripadnici češke nacionalne manjine još uvijek čuvaju svoj identitet. Istraživanjem je obuhvaćeno 16 osoba, pripadnika češke nacionalne manjine.¹

Iako je grubišnopoljski kraj dio monolitne češke cjeline koja obuhvaća još i daruvarski, garešnički i pakrački kraj, malo je radova koji se bave problematikom Čeha u okolici Grubišnog Polja. Grubišno Polje i okolica odabrani su za istraživački prostor upravo zbog malog broja stručnih i znanstvenih radova koji se odnose na to područje, odnosno zbog nedovoljne istraženosti problematike češke nacionalne manjine na spomenutom području. Do danas je o spomenutoj temi uglavnom pisao profesor Vjenceslav Herout.²

Prilikom istraživanja morao sam kreirati jasna pitanja i postaviti ih u logičan sklop. Pri ispitivanju susreo sam se s brojnim problemima, poput problema nepouzdanosti sjećanja, prilagođavanja onome što ispitivač očekuje, selekcije pitanja i odgovora, ali i s problemima etičke prirode (poput zalaženja u intiman život pojedinca). Budući da su razgovori vođeni samo s pripadnicima starije generacije, kod kojih je identitet bolje očuvan nego kod pripadnika mlađe generacije, istraživanje ima već u startu određene nedostatke.

Osim ispitivanja na području naselja Gornja Rašenica, Donja Rašenica, Treglava, Ivanovo Selo, Rastovac i Grubišno Polje, provedeno je i studijsko istraživanje u Hrvatskom državnom arhivu i Državnom zavodu za statistiku te u Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu.

Doseljavanje Čeha na područje Ivanova Sela i okolice

Razlozi doseljavanja češkog stanovništva na područje Grubišnog Polja leže u ekonomskim i socijalnim faktorima koji su se javili u češkim zemljama krajem 18. i u 19. stoljeću. Naime, područje Češke, koja se od 1526. godine nalazila unutar zajedničke države s hrvatskim zemljama, bilo je iznimno gusto naseljeno. Prema istraži-

¹ Razgovori su vođeni s ovim pripadnicima češke nacionalne manjine: Justina Koutnik (1935. g.), Ivanovo Selo; Terezija Vondra (1936. g.), Ivanovo Selo; Franjo Vondra (1936. g.), Ivanovo Selo; Franjo Bažant (1930. g.), Ivanovo Selo; Terezija Bažant, rođ. Soukup (1930. g.), Rastovac; Ana Tuček (1930. g.), Ivanovo Selo; Francika Kaner (1937. g.), Rastovac; Ivan Kolar (1932. g.), Treglava; Marija Sedlaček (1940. g.), Treglava; Francika Kolar (1941. g.), Treglava; Marija Hausneht (1946. g.), Munije; Marija Hanževački (1935. g.), Gornja Rašenica; Karlo Karnik (1942. g.), Končanica – sada Grubišno Polje; Jaroslav Vašek (1939. g.), Gornja Rašenica; Blaženka Vašek rođ. Kolar (1943. g.), Treglava; Alojzije Tregner (1927. g.), Grubišno Polje. Za sve podatke i organizaciju kazivača zahvaljujem gospođi Fanika Stehna, voditeljici Središnje knjižnice Čeha u Daruvaru, rodnom iz Gornje Rašenice. Gospođa Stehna sama je obišla sve kazivače i pripremila ih na razgovor, odnosno polustrukturirane intervjuve koji su poduzeti tijekom lipnja i srpnja 2015. godine.

² V. Herout pisao je na nekoliko mjesta o Ivanovu Selu. Vidi naprimjer u: Herout, Koutnikova, Štrumlova Tučkova, 2012.; Herout, 1996.; Herout, 1998., str. 19-62.

vanjima V. Herouta, na području Češke gustoća naseljenosti krajem 18. stoljeća iznosila je 54 stanovnika po četvornom kilometru, dok je ta brojka u Hrvatskoj i Slavoniji iznosila 27 (Herout, 1996., str. 25). U Češkoj je uz to donesen zakon da seoski posjed može naslijediti samo jedan od sinova, čime se sprečavalo usitnjavanje posjeda. Teritorij u Slavoniji, koji su oslobodili Osmanlije nakon mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine, bio je od početka 18. stoljeća relativno slabo naseljen. Marija Terezija donijela je *Colonisationis Patent* od 25. veljače 1763. kojim se omogućuje i preporučuje kolonizacija pustih i nenaseljenih dijelova Carevine. Specijalne povlastice dobili su Nijemci. Navala doseljenika bila je tolika da je 1771. godine uslijedilo ograničenje naseljavanja. Sve nove doseljenike privlačili su ekonomski uvjeti doseljavanja u novoj sredini. Preko pojedinih činovnika Čeha omogućavano je feudalcima u Slavoniji dovođenje čeških obitelji na svoja imanja da ih kao najamnu snagu iskoriste za ekonomski prosperitet svojih dobara. U kasnijem periodu država je trebala spriječiti seljenje stanovništva iz Austro-Ugarske u druge europske zemlje, pa su koloniste privukli olakšicama koje su dobivali, poput popusta na željeznici, tri godine oslobođenja od poreza i vrlo niskim cijenama zemljišta u odnosu na njihovu vrijednost u Češkoj (Mirković, 1968., str. 65). Prvi Česi uistinu su se naselili na području Vojne krajine kao stručnjaci ili zanatlije u krajevima gdje se osjećala veća potreba za njima. Tako su selo Ivanovčane, danas predgrađe Bjelovara, naselili Česi zanatlije u vrijeme Marije Terezije krajem 18. stoljeća (Mirković, 1968., str. 46-47). Čini se da su se preci današnjih grubišnopolskih Čeha iz današnje Češke doselili oko 1825. godine isprva na imanja obitelji Pejačević i Švajger na prostoru oko Feričanaca i Slatine. Česi su se doselili na poziv grofova Pejačević. O tome je iz župne spomenice podatke donio Vjenceslav Herout. Zbog neispunjenih obećanja grofova Pejačević, Česi na prostoru između Orahovice i Slatine nisu bili zadovoljni svojim položajem, pa su molili kapetana i zapovjednika Đurđevačke regimente Vilima Grubera da ih primi u Vojnu krajinu, odnosno da im dodijeli neko zemljište, kamo bi se mogli naseliti. Gruber im je dodijelio zemljište Presad u satniji Turčević Polje, gdje se odmah potom, 1826. godine, naselilo 107 obitelji. Ratno je vijeće, budući da Česi nisu imali nikakvih sredstava nakon doseljenja, iste godine dalo sagraditi 40 kuća i isto toliko štala. Čini se da brojka od 107 doseljenih obitelji u Ivanovo Selo (nekada zvano Presad) nije posve točna. Naime, Czoernig navodi podatak da se 1826. godine na prostor Đurđevačke pukovnije u mjesto Presad doselilo 68 obitelji, a istovremeno da su se na područje Velikih Zdenaca, Novog Laminca i Novih Plavnica doselile 32 obitelji (Herout, 1996., str. 27). Prema podacima koje donosi Matušek, na područje Presada trebali su biti naseljeni srpski izbjeglice iz Bosne, ali vojni zapovjednici nisu imali povjerenja u njih te su smatrali da ne bi pridonijeli razvoju kraja, pa su umjesto njih dovedeni Česi (Matušek, 1996., str. 25). Uvjet za doseljavanje na grubišnopolski prostor bila je pripadnost Čeha rimokatoličkoj vjeroispovijesti. Prednost prilikom doseljavanja

imale su obitelji s mnogo muških članova, odnosno obitelji koje su imale alata, gotovine i stoke. Isto tako, obiteljima je osigurano drvo za ogrjev i gradnju objekata te je dogovoreno i trogodišnje oslobođenje od poreza i vojnih dužnosti. Česi su zauzvrat trebali prihvatiti graničarske dužnosti. Selo je sasvim sigurno nastalo tek 1826. godine, kada se javljaju prvi zapisi u matičnim knjigama. Iz spisa koji je poslan Generalnoj komandi u svibnju 1826. vidljivo je da u to vrijeme na području Ivanova Sela još nisu bile podignute kuće. Iz popisa obitelji koje su dane na kraju dokumenta koji govori o doseljavanju Čeha vidljivo je da su bile 33 obitelji s 220 ljudi te da se nešto kasnije doselilo još 17 obitelji sa 74 člana. Herout donosi i drugi popis s još 35 obitelji, od kojih se neke ponavljaju na oba popisa. Treba kazati da je Herout došao do ukupne brojke od 68 doseljenih obitelji na područje Ivanova Sela. Iz imovinskog stanja tih obitelji vidljivo je da su došli gotovo bez ičega. Relativno bogata bila je obitelj Johanna Součeka, koja je imala dva konja, dvije krave, okovana kola i potpun plug te je imala neka dugovanja koja nije uspjela naplatiti. Svih 68 obitelji doselilo se sa sjevera Češke, iz Rakonice (3), Chrudima (29), Novog Bydžova (19) i Mlade Boleslave (12) te 5 iz ostalih krajeva Češke. Spomenutih je 35 obitelji nakon doseljenja dobilo 376 jutara zemlje, od čega je 317 bilo neobrađeno i u livadama. Prema Heroutovim istraživanjima, vidljivo je da su se prva djeca na području Presada (Ivanova Sela) počela rađati 1826. godine. Podaci koje donosi Herout otkrivaju da su se tada rodila i prva češka djeca u Rastovcu i Grubišnom Polju, naseljima koja do tada nisu bila nastanjena Česima. Smrtni slučajevi u Rašenici otkrivaju da je i tamo bilo Čeha.

Godine 1826. preimenovano je naselje Presad u Gross Johannesdorf (Ivanovo Selo). Nije posve jasno zašto su doseljeni Česi tražili preimenovanje sela, ali vrlo je interesantna legenda koja govori o samom imenu naselja. Navodno je naselje dobilo ime po Johannu Besprstki, koji je navodno doveo 12 obitelji na područje južno od Treglave i ondje ih smjestio u 10 koliba. Johann Besprstka najprije je, čini se, obnašao činovničku službu kod grofa Pejačevića, kojem je, zbog nedostatka radne snage, doveo češke doseljenike, a kada Pejačević nije ispunio obećanja, Besprstka se osjećao obaveznim prema doseljenim obiteljima, pa je otišao u Bjelovar k tamošnjem krajiškom generalu Johannu Kolembachu i dobio je dopuštenje da se nasele na šumske prostore južno od Treglave. Postoji i teorija da je selo ime dobilo po tadašnjem grubišnopoljskom župniku Johannu Kelli, koji je umro u vrijeme naseljavanja sela, a kojem su se tako doseljenici željeli odužiti. Jedna je od tvrdnja da je selo ime dobilo po nekom inženjeru Johannu koji je projektirao selo s dvije ulice pod pravim kutom, a prema jednoj drugoj usmenoj legendi selo je ime navodno dobilo po Johannu Hausknechtu, koji je bio u pratnji inženjera prilikom premjeravanja budućeg sela i određivanja mjesta budućih kućnih brojeva. Treba naglasiti i da se dio Ivanova Sela naziva Pemije, po Česima koji su se na tome području naselili (Matušek, 1996., str. 27). Zanimljiva je činjenica da mnogi od doseljenika nisu mogli podnositi drugačiju

klimu od one koja je bila u kraju iz kojeg su se doselili, pa su navodno vrlo brzo ispunili mjesto predviđeno za groblje, a broj se kuća, uslijed velike smrtnosti, smanjio za polovicu. Čini se da su Česi obolijevali zbog loše vode i močvarnog zemljišta, a – kako Herout navodi – smrtnost je bila tolika da je teško naći neku obitelj u kojoj netko nije umro između 1826. i 1830. godine. Najkobnija je bila 1827., kada su umrla čak 72 mještana. Prema jednom podatku iz 1830. godine, vidljivo je da su u Ivanovu Selu živjele 304 osobe, odnosno 66 čeških obitelji. Ta je činjenica moguća samo ako je bilo novih doseljavanja u periodu između 1826. i 1830., što potvrđuje i Herout, koji je istraživao matične knjige.³ I Josef Matušek ističe kako je bio težak život prvih doseljenika, koji su se razlikovali od starosjedilaca koji su jeli meso, dok su Česi konzumirali krumpir i mlijeko. Zbog loše prehrane, kako piše Matušek, posebno su patila djeca. Mnogo je kvalitetniji bio život doseljenika koji su došli u drugoj polovini, odnosno krajem 19. stoljeća (Matušek, 1996., str. 19). Prema pisanju Ive Heroldove, više od polovice doseljenika u Ivanovo Selo došla je tek u drugoj polovici 19. stoljeća te se radilo o bogatijim češkim doseljenicima od onih iz prve polovice 19. stoljeća. Imanja u okolnim selima Česi su kupovali na veliko i time su promijenili nacionalni sastav stanovništva.⁴ Osim na područje Ivanova Sela, Česi se oko 1826. naseljavaju i u okolicu Velikih Zdenaca, iako, prema zapisima u spomenici grubišnopolske župe, prvi Česi na područje Velikih Zdenaca pristižu nakon 1878. godine.⁵ Prema pisanju Josefa Matušeka, 1826. godine na područje Velikih Zdenaca doselilo se 17 obitelji koje su sve podrijetlom bile iz Kotara Žatec (Matušek, 1996., str. 26).

U daruvarskom kraju prvi su se Česi, oko 60 obitelji, naselili u Končanicu i Brestovac oko 1826. godine. Na području tih sela živjeli su pravoslavni „Turkovlasi“, kako ih se naziva u onodobnim dokumentima. Te pravoslavne grof Janković raselio je iz Končanice u Brestovac i u Končanicu na njihova mjesta naselio novopristigle Čehe (Mirković, 1968., str. 53-54). Oko 1837. Česi se doseljavaju u okolicu Pleternice u požeškom kraju. U okolicu Dežanovca i u Sirač u daruvarskom kraju Česi stižu između 1837. i 1843. Godine 1845. stižu u Badljevinu i Ljudevitino Selo, a između 1847. i 1849 u okolicu Pakraca. Tada ponovo dolaze i u Badljevinu, Uljanik, Dežanovac, Sređane, Obrijež, Prekopakru i Pakračku Poljanu. Šezdesetih godina 19. stoljeća Česi se doseljavaju u Ludinu kod Kutine, Doljane, Gaj, Trojeglavu, Antunovac, Novu Jošavu (kod Našica), Kaptol i Lipovljane. Česi koji se na području Slavonije nastanjuju nakon 1867. ne dobivaju automatski ugarsko državljanstvo, dok ga oni doseljeni prije

³ Svi prethodni podaci potječu iz knjige Herout, 1996., str. 22-57.

⁴ IEF, 753/1966., Iva Heroldova, Građa o Česima u Jugoslaviji. Za prijevod s češkog jezika zahvaljujem prof. dr. Ivici Ružiću, čija je majka podrijetlom iz Gornje Rašenice.

⁵ Prvi tekst koji govori da su na područje Velikih Zdenaca prvi Česi stigli već 1826., iznosi Josip Glavak, grubišnopolski župnik (1827. – 1840.), u spomenici župe. Međutim, u istoj knjizi kasniji župnik Josip Maršić (1860. – 1887.) iznosi da su prvi Česi stigli u Velike Zdenice tek 1887. godine.

1867. automatski dobivaju. Sedamdesetih godina Česi se naseljavaju na području jugozapadno od Daruvara, u okolici Bjelovara, u Virovitici, Lipovljanima i Kaptolu, a između 1876. i 1878. u Dubravi, Novoselcu i Hercegovcu, Velikim Zdencima, Grubišnom Polju, Končanici i Starom Petrovom Selu kod Nove Gradiške (Mirković, 1968., str. 55-58). Treba napomenuti da je vrlo snažna imigracija Čeha na područje daruvarskog i grubišnopoljskog kraja uslijedila i u razdoblju između 1880. i 1890., kada je broj stanovnika tih dvaju područja porastao za više od 1/3 (35,3%) (Kuzle, 1985., str. 27). Osamdesetih godina 19. stoljeća stižu Česi u Međurić kod Kutine, Jakšić kod Požege, u okolicu Orahovice, a istodobno se povećava broj doseljenika u Hercegovcu, okolici Daruvara, u Kutjevu, u Bulincu kod Bjelovara te u okolici Pleternice. Nakon migracijskog vala devedesetih godina 19. stoljeća dolazi do pojedinačnog, ne više masovnog doseljavanja Čeha na prostore današnje Slavonije i Hrvatske. Poslije Prvoga svjetskog rata u te krajeve dolaze samo pojedinci, ne više veći broj Čeha koji je stvarao nove kolonije. Česi su se na područje Grubišnog Polja sedamdesetih godina 19. stoljeća doselili iz okolice Tabora, iz Hlumeca na Cidlini i Novog Bidžova u Velike Zdence, iz Hradeca Kralovog u Velike Zdence i Grubišno Polje, iz eškog Broda i Kouržima u Velike Zdence, iz Podjebrada i Kolina u Velike Zdence i Grubišno Polje, iz Kutne Gore i Časlava u Velike Zdence, iz Visokog Mita i Litomišla u Velike Zdence, iz Ledeča na Sazavi, iz Havličekovog Broda i Pelhržimova u Velike Zdence te iz Tšebiča i Moravskih Budjevovica u kraj oko Ivanova Sela (Mirković, 1968., str. 61-62).

Sjećanja na doseljavanje Čeha u Ivanovo Selo i okolicu

Iako su razgovori pretežno vođeni s osobama starijim od sedamdeset godina, vidljivo je da do današnjih dana nije ostalo upamćeno mnogo podataka o samom doseljavanju iz Češke. Čini se da su u kronici katoličkog ureda u Grubišnom Polju postojali podaci o tome kada su se i kako doselili Česi na područje Ivanova Sela. Te podatke prepisao je R. Turčin, a očito su prema njima ostale zapamćene pojedinosti doseljavanja u kolektivnoj memoriji sela. „To se ipak doseliše Česi god. 1825. i nastaniše se u prijašnjem Presadu, a sada Ivanovom Selu. Iste Čeha pozvao je virovitički grof Pejačević iz Češke na svoja imanja, obećavajući im sva dobra, što on ne dodrži, jer su morali svakojake terete podnašati. Oni pobjegnu od Pejačevića i zamole pred obrstarom regimente varaždinsko – đurđevačke, Vilhelmom Gruberom, bojno vieće u Beču, da ih primi u vojnu Krajinu, kojoj se molbi udovolji, da se mogu u obsegu kumpanije turčević – poljske naseliti ... Na povoljno rješenu molbu doseli se 107 obitelji samih Čeha, koji dobiše badava zemljišta, drva, , dapače im i kuće sagradiše.“ (Turčin, 1921., str. 161-163). Iz istraživanja Ive Heroldove vidljivo je da su Česi došli u Ivanovo Selo na pustu zemlju. Još u vrijeme Austro-Ugarske na prostor Ivanova Sela došao je, prema priči koju su seljaci ispričali Ivi Heroldovoj, neki dr. Karas, Čeh, i

ispitivao je starije seljake kako su se njihovi roditelji, odnosno bake i djedovi, doselili u Ivanovo Selo. O tome je tada postojalo relativno svježije sjećanje. U nekoj krčmi, uz dobro vino, Karasu je sve ispričao djed Horak:

„Djeda, - priča on - počnite mi objašnjavati, kao se je započela izgrađivati Pemija (simbolizira češke krajeve prema njemačkom izrazu Böhmen/Česi), to Ivanovo Selo, taj Johannesburg, kao se piše ...“ Taj Horak je ispričao: „Bilo je to tako gospodine, sad ću vam ja reći, kako su moj tata ili djed krenuli na put, kada sam postao njegov nasljednik. Na Hrdličkovym /sada – poznatim kao I.H./ dvorištu (dvore) smo se nastanili ispod jedne divlje kruške...“ Ali kaže taj gospodin /=Karas/: „No dobro, a kako, odkuda sve dobili kuće, kakve su vam bile kuće?“ – „Imali smo nekakve zemunice (zemnice ili kuće od zemlje-blata) kako su to nazvali, za to se je koristilo nekakvo drvo, koje se je povezalo (vobhazelo) sa glinom i tamo su spavali žena i otac, te djeda, baka i mala djeca. Jedino smo morali paziti, da ne bi došli vuci – tamo je bilo mnogo kurjaka /=srpskohrvatski vuk/ – da se nebi dogodila nekakva nesreća.“ „Ali, govori taj gospodin iz Praga, gdje ste imali stol, iz čega ste jeli, kakav ste stol imali?“ „Imali smo krušku, tu krušku smo porušili, a od njezinog panja, od toga smo imali stol.“ „A kakve ste imali tanjure?“ – „Od drveta“ – „A kakve ste imali žlice?“ „... „I takav je bio početak. Dovezli su ovamo nekakve alate ili su si ih sami napravili?“ Havelka: „Oni su došli sa kočijama i sa psima i pješke, a išla je tuda i željeznica. Ti, Česi koji su tuda doputovali, su imali kulturu, imali su svoje obrazovanje. Oni nisu imali bijelo brašno, bili su u velikom siromaštvu /krumpire su iskopavali motikama, putovali su djedovi s bakama/. Prvi mlin je netko postavio na Horačkovym mjestu, tek su zatim počeli Česi sijati pšenicu, da bi imali brašno. Zatim su već te naše prababe izradili knedle, izradili su buhtle. I još su se s njima počeli družiti i naši pravoslavci, Srbi.“⁶

Usmena tradicija o vremenu od prije dvije stotine godina do današnjih je dana gotovo potpuno nestala. Još je Herout uspio zabilježiti neke legende i informacije o samom činu doseljavanja. Ostalo je zapamćeno da su se neke obitelji doselile s tako malom količinom imetka da je sve uspjelo stati na kolica koja su vukli psi. Ipak, iz popisa imovine koju donosi Herout vidljivo je da su se Česi doseljavali ipak s većim imetkom, najčešće s volovima. Prema zapisu Josipa Hausknechta, njegova je obitelj došla kolima koja su vukli volovi. Sa sobom su ponijeli najvažnije predmete za domaćinstvo, kolarski alat i hranu. Na put su krenuli u travnju i nakon mjesec dana stigli su u Hrvatsku. Po putu su noćili na salašima, gdje bi se opskrbili. Justina

⁶ Dr. Karas bio je prije Prvoga svjetskog rata zaposlenik Ministarstva školstva i bavio se našim zemljacima. Na osnovi te svoje funkcije putovao je radi češke manjine, a bavio se i pitanjima školovanja manjina te društvenog života. Iz materijala koje je prikupio na svojim putovanjima izdao je manju publikaciju, koja je posvećena životu Čeha u inozemstvu. Podatke je Ivi Heroldovoj 165. ispričao Vit Havelka, rođen 1900. u Ivanovu Selu. IEF, 753/1966., Iva Heroldova, Građa o Česima u Jugoslaviji.

Koutnik iz Ivanova Sela, nekadašnja učiteljica u češkoj školi u Ivanovu Selu, kazuje kako su suprugovi preci, za koje „se zna odakle su došli, putovali pješice i na kolima s konjima“, sa sobom su vukli i krave, a kao razlog iseljavanja navodi „velike obitelji i veliko siromaštvo“. Opisujući mjesto gdje su se naselili, navodi da je na prostoru Ivanova Sela bila „velika šuma“. Prvo su nastale kuće u ulici koja se danas zove Zagrebačka ulica, a svaka je obitelj dobila devet jutara zemlje. Spominje i činjenicu da je Ivanovo Selo bilo najstarije čisto češko selo na prostoru današnje Hrvatske. Franjo Vondra tim činjenicama dodaje legendu koja se ne temelji na povijesnim saznanjima da je Marija Terezija bila u obližnjem Diošu (dvorac na području bivše Općine Daruvar) i da je ondje donijela odluku o „uspostavljanju Ivanovog Sela, naselja koje je trebalo biti građeno u obliku križa“. O teškoćama prilikom doseljavanja govori i Ana Tuček, koja kazuje kako je došao njezin pradjed sa svojim sinom od osam godina, dakle njezinim djedom (?), i kako su se nastanili pokraj potoka da imaju vode za marvu. U vrijeme doseljavanja taj je kraj bio toliko divlji da su povremeno zalazili vukovi u atar sela, a njihovo je zavijanje plašilo stanovništvo. Zanimljiva je legenda koju kazuje Marija Sedlaček, a koju je njoj pričala njezina baka: „Moji su pješice došli. Bila je velika poplava u Češkoj i svi su pobjegli na jedno brdašce. Kada se poplava povukla, sve je bilo propalo, pa su moji preci krenuli tamo gdje su ih oči vodile.“ Ona spominje i teškoće prilikom doseljavanja na teritorij Ivanova Sela. „Naši preci su dobivali državnu zemlju. Ta zemlja im je bila dijeljena u parcelama. Svoje su kuće podizali od drva i blata.“ Marija Sedlaček ponavlja priču o doseljenju u kolicima koja su vukli psi. Bili su toliko siromašni da bi potrpali svoju djecu u kola i doselili se u ovaj kraj. Marija Sedlaček također ističe kako su se Česi najprije doselili u Ivanovo Selo, a tek kasnije u okolna naselja. I Marija Hanževački iz Gornje Rašenice pamti činjenicu da su se Česi najprije doselili u Ivanovo Selo, a da su tek kasnije kupovali imanja od lokalnih Srba i Hrvata i počeli se seliti u okolna naselja.

Međunacionalni odnosi

Sasvim je sigurno da doseljavanje Čeha na prostore Vojne krajine nije moglo proći bez problema. Mijo Ettinger, daruvarski župnik, piše 1901. godine u *Katoličkom listu* članak „Zaista vrlo poučno“ u kojem ističe niz dobrih i loših osobina novopridošlog češkog stanovništva. Već u početnoj rečenici ističe kako se k nama doselio

„lošiji material, bolji ostade u svojoj domovini. Doseliše se većinom ti tudjinci ovamo da se iz kake neprilike iskopaju... Naši Česi doseliše iz brdovitih siromašnjih krajeva Češke iz okolice gradova Tabora, Kreljevog Gradca, Praga i drugih mjesta, a nešto ih je iz Moravske. Naseliše plodne krajeve županije požeške, osobito kotareve daruvarski, gdje ih ima preko šest hiljada, onda pakrački i požeški, zatim ih je oveći broj u bjelovarskoj županiji (9.738), tuj ih najviše ima u grubišnopoljskom

kotaru. Odabraše krajeve prikladne za sijanje pšenice i gojenje marve. Za stanovanje traže povišenja mjesta, oko kojih se nižu oranice i livade. Čim si je koja češka obitelj osvojila zgodno mjestance, evo za koje vrijeme povuče za sobom i druge. Danas sela skoro čista češka, bijahu prije dvadeset – trideset godina naseljena s grčko – istočnim življem. Danas mogao bih u tim krajevima grko – istočnjake na prste prebrojiti, ma da im je crkva na sred sela. Česi se ističu svojom marljivošću i štednjom nego i racionalnim gospodarstvom. U tom pogledu mnogo naučiše starosjedioci od njih. Dok je naš narod puštao njivu na ugaru, dok je po trojaku sijahu pšenicu, sada naučio se od Čeha zemlju marljivo gnjojiti, mijenjati usjeva, gospodarstvene strojeve nabavljati, pa ide napredak. Danas već jednako obradjuju, jednaku siju, a i žanju. Zanimljivo je zimi pogledati u njihove kuće. Ako nijesu ljeti strojem izmlatili sve žito... tad su snopove poslagali u sušu, pa sad u zimi mlata. Kad u to doba zaredaš selom, ne čuješ drugo nego lupu mlataca. Odijelo i obuću kupuju u dućanu, ali zato se zimi zabavljaju pletenjem košara i popravljanjem poljodjeljskog orudja. U poslu mnogo im pomažu žene. Nije rijetko vidjeti češku djevojku, gdje drva pili i gnjoj tovari, a ženu gdje tjera upregnute krave. I dok susjede im vlahinjice lijepo obučene i radnim danom pred kućom predu i divan vode, českinje rade sve gospodarstvene poslove, a nedjelom i blagdanom oblače se kao gradske djevojke. Malo je koja kuća, koja ne bi imala četvero, petero djece, ane rijetko osmero i desetero. E, pa kad se takovih par familija useli u naše selo, gdje glede djece vladaju stanoviti sistemi i nazori, dakako da će ti doseljenici za desetak godina brojem preteći starosjedioce. Tako su oni istisnuli grčko istočno žiteljstvo, koje u takim krajevima očevidno nestaje, Bog dragi, neka zna kamo. Tako stariji ljudi pamte da pred kakovih tridesetak godina čisto pravoslavna sela, a danas ćeš im kuće na prste izbrojiti. A kako ćeš im kuće raspoznati. Česke su bijelo okrečene, s ne velikim čistim dvorom, a s ovolikim gnjoištem i vrednim gospodarskim zgradama, a kuće seljaka grčko – istočne vjere, ili kako im kažu 'vlaške kuće' su crne, bez dimnjaka, mnoge samo blatom omazane s velikim neurednim dvorom. Oni su na mnogim mjestima tako propali, da su im se pred nekoliko godina morale dvije parohije u daruvarskom kotaru ukinuti, a ne daleko selo zvano Srpski Srijedjani bez Srba, prevladaše ih doseljeni Česi. No i katolici Hrvati ne prolaze baš puno bolje. čemu tajiti istinu. Narod grčko – istočne vjere, kamo se useliše Česi, sasvim će za koju godinu propasti, jer inteligencija njihova mjesto da ih moralno podiže, samo im o srpstvu propovijeda, a katolici Hrvati ne iznikoše barem donekle toliko, jer se među njih ne useliše toliko Česi ...Česi doista brzo i lako uče hrvatski. makar i perfektno govore, po tvrdom izgovoru pozna im se, da im to nije materinski jezik. kod kuće govore uvijek češki, no ne posve čisto, osobito ako su već dulje ovdje, nego pomiješano s hrvaštinom ... Učiteljima je sto muka s djecom u prvom i drugom razredu, jer govore samo češki Nijesu protivnici hrvatskih stvar, da, ima inteligentnih Čeha dobrih Hrvata, ako i govore kod kuće samo češki.

Teško ih je sklonuti, da traže državljanstvo i zavičajnost, jer je to skopčano s troškom. Lokalnog patriotizma ne poznaju. Čim se kojemu pruži prilika, da bi mogao u blizini, ili dalje, kupiti bolji, pa ma samo mao jeftiniji grunt, prodaje svoje i seli se dalje. A to zadaje oblastima puno posla a i onako rado se tuže i pravdaju. ... Prištedit će si Čeh novaca, jer štedljivo, tako reći kukavno živi. O mlijeku, krumpiru, koga puno imaju, i s malo kruha proživjet će ne jedna familija cijelu zimu. (...)” (Ettinger, 1901., str. 46-47)

Ettinger još kao češke specifičnosti ističe svetkovanje posvicenaka, kada stanovništvo jednog naselja zahvaljuje Bogu na obavljenim poljskim poslovima, obžinke – ili žetvene svečanosti, tako zvanu ‘češku muziku’, odnosno češke zabave na kojima se mladež zabavljala znatno slobodnije nego kod Hrvata i Srba, i vejminek, ugovor, odnosno vrstu oporuke u kojoj za života roditelji ostavljaju najstarijem sinu nasljedstvo, a on se obavezuje da će isplatiti sestre i braću i da će se brinuti za roditelje kada ostare, te veliki broj ateista i socijalista među doseljenicima.

Jedno od pitanja postavljeno kazivačima bilo je vezano i za međunacionalne odnose nakon doseljenja Čeha na područje Grubišnog Polja. Jedna od priča jest i ona o tome kako lokalno srpsko stanovništvo do doseljavanja Čeha nije peklo kruh u krušnoj peći. Prema kazivanju jednog kazivača pripadnika srpske nacionalne manjine Nenada Matijaševića, oženjenog Čehinjom, Srbi su davali „jutro zemlje za šest kruhova iz krušne peći što su ih Česi znali uraditi“. Prema kazivanju istog kazivača iz Grubišnog Polja, Česi su prvi upotrebljavali tzv. zimsku brazdu, a i dva su puta kosili livade. „Donijeli su sa sobom kulturu življenja i rada. Među Česima je bilo stolara, postolara, tišljara, kovača, šnajdera, mlinara...“ Iz istraživanja koja je provela Iva Heroldova na području Velikih Zdenaca, a čiji su rezultati tek djelomično objavljeni u *Narodnoj umjetnosti*, vidljivo je da su se zabave koje su organizirali Česi i Hrvati na području Velikih Zdenaca, a sasvim sigurno i na području sela istočno od Grubišnog Polja, odvijale zasebno. Najprije su počeli ići Česi na zabave Hrvatima (jer im je bilo spočitavano nesudjelovanje). Hrvati su počeli sudjelovati u češkim svečanostima tek kada su održane prve žetvene svečanosti na području Velikih Zdenaca 1953. i 1954. godine. Od tada su se sve zabave počele održavati zajednički. Vidljivo je da su od tada i neki Hrvati postajali članovi Češke besede. Zanimljiv je iskaz jednog kazivača koji je dao Ivi Heroldovoj da su članovi Češke besede imali pravo odlaziti iz vojske svojim kućama u vrijeme žetvenih svečanosti, dok to Hrvati nisu imali, pa su Hrvati postajali članovima Češke besede.⁷

Odnosi sa Srbima, koji su u svim selima oko Ivanova Sela prilikom doseljavanja Čeha bili uglavnom većinsko stanovništvo, bili su od samih početaka dobri. Tako barem pamte svi kazivači. Franjo Vondra iz Ivanova Sela kazuje kako su Česi ku-

⁷ IEF, 753/1966., Iva Heroldova, Građa o Česima u Jugoslaviji.

povali zemljišta od Srba u okolnim selima, naprimjer u Rastovcu. Marija Sedlaček iz Treglave kazuje kako su „Srbi prihvatili Čehe“. Oni su prodavali svoje kuće po selima oko Ivanova Sela Česima, pa se tako mijenjao i nacionalni sastav sela oko Ivanova Sela. Mješoviti brakovi (relativno rijetki) između jednih i drugih ukazuju na činjenicu da je suživot funkcionirao od samih početaka. Iz svojih iskustava govore stanovnici češkog podrijetla iz mješovitog naselja Rastovca (Terezija Bažant i Franjo Bažant): „Slagali smo se dobro. Oni su nama orali, a mi smo njima pomagali.“ I Francika Kaner rođena u Rastovcu prisjeća se kako su Česi odlazili pravoslavnima na Đurđevo u crkvu, a kako su pravoslavni dolazili u rimokatoličke crkve na katoličke blagdane. Jaroslav i Blaženka Vašek iz Gornje Rašenice ističu kako smo svi bili kao jedno. „Nama su više pomagali Srbi nego što su nam pomogli Česi.“ Isti se prisjećaju kako su odlazili sjediti na tzv. čuvarinu u srpske kuće, kao i to da su Srbi dolazili sjediti u češke kuće. U Rastovcu su Srbi i Česi išli u istu školu. Ivan Kolar iz Treglave ističe kako su Srbi do 1989. s njima komunicirali na češkom. Čini se da su se međunacionalni odnosi donekle zaoštrili u Drugom svjetskom ratu, kada je dio Čeha ostao lojalan ustaškoj vlasti. Česi koji su imali jugoslavensko državljanstvo bili su novačeni u domobranstvo, a dio Čeha pristupio je i u *Kulturbund*. Prema iskazu Alojza Tregnera, bilo je mnogo češko-njemačkih brakova, pa je i to bio razlog pristupanju pripadnika češke nacionalnosti u *Kulturbund*. Godine 1942. i 1943. raste broj Čeha antifašista i komunista, pa češki domobrani sve češće napuštaju svoje jedinice. Dana 3. svibnja 1943. osnovan je u slavonskim planinama Československy prapor Jana Žižky z Trocnova, koji je imao 146 boraca. U studenome 1943. bataljon je prerao u istoimenu brigadu (Matušek, 1996., str. 173-174). Nakon Drugoga svjetskog rata *Savez Čeha Jugoslavije* na sastanku održanom 16. prosinca 1945. isticao je kako je češka manjina, gledano u postocima, dala najveći broj boraca za Titovu vojsku, odnosno da je u partizanima bilo 6.500 jugoslavenskih Čeha, odnosno njih 12,5%, tvrdeći da su ih 2.000 poginule (Selinić, 2010., str. 415). Na sletu Čeha i Slovaka u Daruvaru sudjelovao je 1945. godine Dušan Čalić, koji je ondje izjavio kako su Česi i Slovaci „zaslužili pravo na život u bratstvu, ljubavi i jedinstvu u novoj državi zahvaljujući brojnim partizanskim žrtvama koje su dali u narodnooslobodilačkom ratu“ (Selinić, 2010., str. 417). Takav je bio i stav jugoslavenskih vlasti prema Česima i Slovacima. Međutim, na terenu situacija nije uvijek bila idealna. Nakon Drugog svjetskog rata, prema kazivanju Ane Tuček, u općini u Grubišnom Polju radili su samo Srbi. „Česi su postali sluge onima koji su nekada služili u našim kućama.“ Srpsko-češki odnosi posebno su se pokvarili u vrijeme posljednjeg, Domovinskog rata, kada su lokalni Srbi zauzeli na kratko vrijeme češka sela Gornju Rašenicu, Treglavu, Rastovac i Munije. Ivanovo Selo pretrpjelo je strašne ljudske žrtve 1991. godine,

kada je u jednom danu stradalo 5 Ivanoselčana i još ih je pet ranjeno.⁸ Domovinski rat znatno je promijenio nacionalni sastav stanovništva. Tako su Srbi iz nabrojanih sela prognani tijekom operacije Otkos u listopadu 1991. Svi kazivači s kojima sam razgovarao ističu kako se danas u njihovim selima Srbe može izbrojiti na prste jedne ruke, na što ukazuju i popisi stanovništva. Od 6.287 Čeha u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji, njih 1.109 živi na području Grada Grubišnog Polja, što iznosi 17,12% stanovništva gradskog područja (unutar kojeg su i sva nabrojena češka sela). Srba je, prema posljednjem popisu stanovništva, ostalo svega 576 na području Grada Grubišnog Polja. Istovremeno 2001. bilo je na istom području 1.356 Čeha i 872 Srba (www.dzs.hr.). O prekidu odnosa između jednih i drugih govori i činjenica da pojedinci više ne kontaktiraju međusobno zbog međunacionalne nesnošljivosti. Jedan od kazivača istaknuo je kako u srpske kuće nakon rata više ne zalazi. Mnogi se Srbi nakon rata nisu vratili u svoje domove, a i oni koji su se vratili uglavnom su ljudi u starijoj životnoj dobi, o čemu govori i brojka Srba koja se smanjila između dva popisna razdoblja – sa 872 na 576 osoba.

Češki jezik i češko školstvo na području Grubišnog Polja

Očuvanje jezika jedan je od osnovnih elemenata očuvanja nacionalnog identiteta kod Čeha u Hrvatskoj jer se religijski, osim u selu Bjeliševac kod Požege, ne razlikuju od većinskog naroda. U naseljima grubišnopoljskog teritorija Česi dobro

⁸ Toga dana povučena je i policija iz Ivanova Sela s obećanjem da će pomoći u slučaju napada na selo. Već u noći 20./21. rujna 1991. lokalni Srbi otvorili su pješadijsku vatru na Čehe u Ivanovu Selu. Ujutro 21. rujna započeo je napad na Ivanovo Selo. Budući da je procurila informacija o mogućem napadu na selo, lokalno češko stanovništvo bilo je svjesno opasnosti odlaska u polje, pa su ostali u svojim kućama. Između 8 i 9 sati Srbi iz Treglave i Rastovca napali su Ivanovo Selo. Pomoć iz Grubišnog Polja odmah je pozvana, međutim pružanje pomoći više nije bilo moguće jer je bio srušen most na potoku Peratovica, a Srbi su kontrolirali i put koji je vodio od Grubišnog Polja do Ivanova Sela. Vrlo brzo probijena je obrana Ivanova Sela i već oko deset sati Srbi iz Rastovca i Treglave zauzeli su ulicu Brijeg i Prašku ulicu (sjeverni i istočni dio sela). Pritom su prikupljali muške stanovnike spomenutih ulica, tukli stanovnike, palili gospodarske objekte i kuće te krali zlatninu i novac. U panici se dio stanovnika, koji nisu bili uhićen počeo povlačiti iz sela. Uslijed nesporazuma, kada je jedan od Srba, misleći da ih napada Hrvatska vojska, ispalio rafal na Ivana Subotu i tom ga prilikom ranio, Srbi su ispalili jednu maljutku na uhićene Ivanoselčane. Tom je prilikom poginulo pet Ivanoselčana, a još ih je pet ranjeno. U eksploziji je stradao i jedan srpski vojnik. Istovremeno je pristigla jedna grupa hrvatskih vojnika u Šuplju Lipu, selo na suprotnoj strani Ilove, i zajedno s njima zapovjednik Milan Filipović, koji je naredio, usprkos tome što su Srbi već držali selo u rukama, da se krene u akciju. U tome trenutku u Ivanovu Selu bila su dvojica hrabrih mještana koja su iz Ilovske ulice pružala otpor napadu na selo. Istovremeno je pristizala pomoć iz smjera Daruvara. Došlo je do izravnog okršaja sa Srbima koji su se nalazili u samom naselju i koji su nakon sukoba s Hrvatskom vojskom napustili selo. Nakon toga zbrinjavali su se ranjenici. Dana 2. studenog 1991. čitavo područje Grubišnog Polja zauzela je Hrvatska vojska u akciji Otkos. Ukupni broj ubijenih i stradalih (većinom Čeha) na području Župe Ivanovo Selo iznosi dvadeset i pet. Najveći broj njih ubili su lokalni Srbi, dok je manji broj stradao od mine nakon ratnih akcija (Herout, 1996., str. 180-181).

poznaju svoj jezik i uspjeli su ga dobo očuvati. I u istraživanjima koja su izvršena znatno prije toga, u vrijeme socijalizma, vidljivo je kako su Česi, ali i Hrvati i Srbi koji su stanovali s njima u selima, dobro poznavali češki jezik. Tako je u istraživanju D.J. Mirkovića iz 1968. navedeno kako u selima oko Daruvara i Grubišnog Polja „nalazimo i na ne mali broj slučajeva delimičnog, pa čak i veoma korektnog vladanja češkim jezikom od strane pojedinih domorodaca koji su u stalnom i neposrednom kontaktu s Česima – deca u igri, a stariji u poslovnim i svakodnevnim dodirima. Njihovo znanje češkog jezika, odnosno dijalekta, svodi se ponekad na dosta bogat fond reči i rečeničnih obrta iz svakodnevnog života, što je sasvim razumljivo kada se uzme u obzir da su neki od njih odrasli u čisto češkoj sredini ili čak, u vrlo retkim slučajevima doduše, išli i u češkom školu.“ (Mirković, 1968., str. 15). Jedno od pitanja postavljeno kazivačima na području Grubišnog Polja bilo je i pitanje upotrebe, odnosno očuvanosti jezika među pripadnicima češke nacionalne manjine. U Ivanovu Selu očuvanost je jezika najbolja. Ondje, prema iskazu kazivačice Justine Koutnik, „svi stanovnici govore češki jezik“, u što smo se uvjerali i na terenskom istraživanju. Ivanovo Selo osnovali su Česi, pa migracija drugih nacionalnosti u to naselje nije bilo, osim u slučaju mješovitih brakova.⁹ Kazivačica Koutnik ističe kako je očuvanost češkog jezika bolja u Ivanovu Selu nego u Daruvaru. U Ivanovu Selu svi Česi međusobno govore češki jezik, dok je u Daruvaru, gdje ima pripadnika hrvatske nacionalnosti i drugih nacionalnosti, glavni jezik komunikacije hrvatski. U vrijeme kada je Justina Koutnik bila mlada (četrdesete i pedesete godine 20. stoljeća) bilo je starih žena i djece koji nisu znali hrvatski jezik. Češka vlada poticala je posljednjih petnaestak godina mlade nadarene učenike iz sela grubišnopoljskog područja stipendijama za studij u Češkoj, što je nekoliko mlađih ljudi, među ostalima i sin kazivačice Koutnik, iskoristilo. Na taj način obnovljene su veze s Češkom, a jezik koji su završeni studenti donijeli u Hrvatsku bio je obogaćen novim izrazima te je bio dijalektalno ispravan. Jezik onih koji se nisu školovali u Češkoj ostao je zastario i osiromašen, bez poznavanja nekih novih pojmova. Franjo Vondra smatra za sebe da je „polutanac“. „Polutanci su oni koji negdje dosele. Mi Vam ne govorimo kao Česi iz Češke. Mi govorimo neki miješani jezik. Moja je kći studirala u Češkoj i ona zna i govori onaj lijepi češki.“ I djeca i unuci Franje Vondre govore češki, a sva su njegova djeca u češko-češkim brakovima. U mješovitim brakovima ipak se uglavnom pričalo hrvatskim jezikom, kako kazuje Ivan Kolar iz Treglave. Unuk Marije Hanževački oženio se Hrvaticom, pa pred njom obitelj govori hrvatski, dok je snaha Marije Hanževački Čehinja iz Češke ili, kako kazivačica ističe, prava Čehinja, pa pred njom i s njom članovi obitelji govore češki. U Ivanovu Selu češki jezik dominira, a koliko se

⁹ Popisi stanovništva ne govore toj činjenici u prilog. Naime, u većini popisa vidljivo je da se dio stanovnika Ivanova Sela iskazuje kao Hrvati. Radi se o Česima koji su se željeli iskazivati kao pripadnici hrvatske nacionalnosti.

čini, ista je situacija i u Treglavi i u Donjoj Rašenici. Broj stanovnika u Rastovcu i Munijama otkriva da su sela pred izumiranjem. Rastovac ima 40 stanovnika, a Munije svega 35. Iako nemamo točan podatak o tome koliko je tih stanovnika hrvatske i srpske, a koliko češke nacionalnosti, pretpostavlja se da su većina Česi, i to starije životne dobi. Ni broj stanovnika u Treglavi (103), Ivanovu Selu (264), Donjoj Rašenici (164) i Gornjoj Rašenici (89) nije obećavajući što se tiče demografskog razvoja (www.dzs.hr). Svjesni su toga i domaći stanovnici, pa tako Franjo Bažant kaže kako za 10 godina neće biti nikoga da „govori češki u Rastovcu“.

Ipak, usprkos tako malom broju stanovnika, vidljiva je školska i kulturna organiziranost čeških zajednica na grubišnopoljskom području. Prije Prvoga svjetskog rata nije bila organizirana nijedna manjinska češka škola na području Hrvatske, a hrvatske su škole, prema istraživanju J. Matušeka, pohađale čak 3.000 pripadnika češke nacionalnosti (Matušek, 1996., str. 112). Prije Drugog svjetskog rata na području Hrvatske 1936. postojale su četiri državne škole s pet razreda u kojima se podučavalo na češkom jeziku (226 učenika), a pri hrvatskim školama češki se jezik učio u deset paralelnih razreda (500 učenika). Prije rata djelovalo je također i sedam privatnih čeških škola s 537 učenika i deset privatnih dopunskih škola s 434 učenika (Matušek, 1996., str. 106-116). Češka škola postojala je u Ivanovu Selu, a koliko se čini, prema kazivanjima sugovornika, osnovana je nakon Drugoga svjetskog rata. Između 1820. i 1944. djelovala je hrvatska škola koja je izgorjela 22. srpnja 1943. U vrijeme Drugog svjetskog rata djelovala je i njemačka škola (Herout – Koutnikova – Štrumlova, 2012., str. 13-19). Iz popisa manjinskih škola u NRH na dan 25. prosinca 1948. vidljivo je da su na grubišnopoljskom području postojale tri osnovne škole sa šest odjeljenja u kojima je češki bio nastavni jezik. Polaznika je bilo 186, a predavalo je četvero učitelja, od kojih je jedan bio nekvalificiran. Čini se da su prve češke škole bile otvorene u Ivanovu Selu, Rastovcu i Grubišnom Polju, a da su tek kasnije otvorene i škole u Malim Zdencima i Pavlovcu. Na području poslijeratne NR Hrvatske bile su 22 češke osnovne škole, od kojih je pet bilo na području Grubišnog Polja, devet na području Daruvara (Daruvar, Končanica, Otkopi, Daruvarski Brestovac, Gornji Daruvar, Dežanovac, Doljani, Gulubinjak i Gornji Sređani), jedna na području Pakraca (Pakrac), jedna na području Kotara Novska (Međurić), dvije na području Kotara Garešnica (Veliki Zdenci i Hercegovac), jedna na području Bjelovara (Bjelovar), jedna na području Kutine (Ludina), dvije na području Požege (Tomincovi i Kaptol), s ukupno 25 odjeljenja. Nakon Drugog svjetskog rata u Grubišnom Polju predavao je u češkim odjeljenjima Miloš Šidak, u Ivanovu Selu Josip Samvatny i Emilija Lenz, u Malim Zdencima Vladimir Nemeč, a u Pavlovcu Antun Schejbal, dok u Rastovcu nije bilo učitelja.¹⁰ Iz izvještaja inspektora vidljivo je također da se

¹⁰ Prema izvještaju inspektora čeških škola u NR Hrvatskoj, vidljivo je da su učitelji bili prilično ne-

1948./1949. nastava u školi u Ivanovu Selu provodila u privatnoj kući, odnosno u dvije sobe privatnog stana. Nastavnica je radila u oba razredna odjeljenja, a vrata između jednog i drugog razreda nisu postojala. Vidljivo je i da je drugi učitelj Kysela u vrijeme posjeta inspektora oslobođen rada u školi jer se u to vrijeme obnavljala školska zgrada koja je stradala u Drugom svjetskom ratu. Broj učenika od prvog do šestog razreda iznosio je u školi u Ivanovu Selu 1948./1949. godine 134, a dio učenika još je uvijek izostajao iz škole zbog seoskih poslova i rada na poljima. Škola u Malim Zdencima bila je nanovo sagrađena te je u njoj bilo 28 učenika u četiri razreda. U češkom odjeljenju u školi u Pavlovcu bio je 21 učenik. Učitelj Volf, osim što je držao nastavu u češkom odjeljenju, držao je nastavu i za hrvatsko odjeljenje, pa je morao pokrivati 119 učenika. Knjižnica Češke besede u Pavlovcu imala je tada svega 25 komada knjiga, a bilo je 11 stalnih čitatelja. U planu je bila gradnja zajedničke knjižnice za *Srpsku prosvjetu, Slogu, Zemljoradničku zadrugu* i *Češku besedu*.¹¹ Češka škola u Ivanovu Selu postoji i danas, ali broj učenika nije ni izbliza onoliko velik koliko je bio odmah nakon Drugog svjetskog rata. Spomenimo samo da je 1953./1954. škola u Ivanovu Selu imala 97 učenika, 1968./1969. godine 146 učenika, a 2009./2010. tek 14 djece. Osim u Ivanovu Selu, mogućnost učenja češkog jezika postoji i u Grubišnom Polju, u osnovnoj školi. U Grubišnom Polju postoji interes za učenje češkog jezika i u srednjoj školi, gdje je 2009./2010. godine omogućeno učenje češkog jezika kao izbornog predmeta. U Donjoj Rašenici češki su podučavali ivanoselski učitelji između 1970. i 1998. godine, dok se u Rastovcu češki učio petnaest godina (između 1970. i 1985.) (Herout – Koutnikova – Štrumlova 2012., str. 21-43).

Češka beseda i općenito češke kulturne organizacije nastajale su na novom tlu iz potrebe za materijalnim i duhovnim pogodnostima koje nova sredina češkim doseljenicima nije mogla pružiti. Knjige češki doseljenik nije nosio sa sobom, pa su kalendari, ako ih je bilo, bili osnovno štivo kojim su se Česi u novoj domovini služili. Česi koji su se doselili izgubili su kontakt s češkim književnim jezikom, tako da je kod Čeha u grubišnopoljskom kraju i danas prisutan jezik u njegovoj dijalektalnoj formi, ali vrlo nejedinstven jer su doseljenici potjecali iz raznih dijelova Češke. Zanimljivo je da do druge polovine 20. stoljeća nije došlo do unifikacije svih dijalekata kojima su se služili Česi na grubišnopoljskom, odnosno daruvarskom, pakračkom i garešničkom području. Kontakti s lokalnim hrvatskim i srpskim stanovništvom prisilili su Čeha da nauče hrvatski jezik, a tome su znatno pridonosile škole, cr-

marni. Učitelj iz Malih Zdenaca tako je naprimjer pustio ranije djecu iz škole zato da bi otišao po svoju plaću u Grubišno Polje, pa inspektor nije zatekao ni njega ni učenike u školi. Koliko je država brinula o pojedinim učiteljima, govori i činjenica da učitelji, kao spomenuti u Malim Zdencima, mjesecima nisu primali plaću (HDA, Ministarstvo prosvjete NRH, kutija 7, 2.2.8. Češko manjinsko školstvo).

¹¹ Sve te podatke vidi u: HDA, Ministarstvo prosvjete NRH, kutija 7, 2.2.8. Češko manjinsko školstvo.

kva¹² i kontakti među zanatlijama raznih struka koji su međusobno poslovno komunicirali. Dakako, usvajanje hrvatskog jezika nije bilo svugdje istog intenziteta. U onim krajevima gdje su Česi bili u barem natpolovičnoj većini, kao što je to bilo u nekim selima grubišnopolskog kraja, upotreba hrvatskog jezika svodila se samo na najnužniju mjeru. Razlog tome bio je jasan. To su bili formirani ljudi čija je svijest o nacionalnoj pripadnosti bila jaka, a materinski češki jezik smatrali su dijelom svoje nacionalne pripadnosti. Ipak, s vremenom su kontakti s hrvatskim i srpskim susjedima i u takvim zajednicama postajali češći, pa je češki jezik ostao na drugostupanjskoj razini, odnosno njegovo korištenje ograničeno je na upotrebu unutar sela. Sasvim je očekivano da Česi druge generacije od doseljavanja više nisu mogli pronaći odgovarajuće riječi za pojedine predmete i stvari na češkom jeziku, pa su se počeli koristiti hrvatskim riječima i u unutarobiteljskom razgovoru, koji se inače vodio na češkom (Mirković, 1968., str. 19-25).

Što se tiče Češke besede i djelovanja te organizacije na području Grubišnog Polja, vidljivo je da postoje njezini ogranci na području Velikih Zdenaca (gdje je 2007. bio registriran 171 član) (Kokaisl i sur. 2009., str. 356), u Treglavi (od 2002., gdje je bilo 70 članova, od čega oko 40 aktivnih) (Kokaisl i sur. 2009., str. 353), u Ivanovu Selu¹³ i u Grubišnom Polju.

¹² Što se crkve tiče, ona nije znatno utjecala na očuvanje češkog identiteta na prostoru oko Grubišnog Polja jer su Česi na tom području bili uglavnom rimokatolici. Budući da češkim doseljenicima u Ivanovo Selo Vojna krajina nije dala da izgrade crkvu, doseljenici su podignuli zvonik, koji je najvećim dijelom bio od drva. To je rješenje trebalo biti provizorno dok se ne podigne prava crkva. Zvonik je, prema iskazima kazivača koje su dali Ivi Heroldovoj, propadao. Mještani su ga poduprli ciglama, ali je cigle navlažila kiša, pa je zvonik i dalje propadao. Tek nakon Drugoga svjetskog rata mještani su podignuli crkvu u Ivanovu Selu (IEF, 753/1966., Iva Heroldova, *Grada o Česima u Jugoslaviji*.)

¹³ Kokaisl i sur., 2009., str. 339. U Ivanovu Selu *Češka beseda* počela je djelovati 1934. godine. Iz iskaza koje je dobila Iva Heroldova čini se da Ivanoselci nisu bili oduševljeni takvim kulturnim djelovanjem od samog početka. Smatrali su da glumci, koji su dolazili iz Daruvara da pobude interes kod lokalnog stanovništva, ionako idu samo zbog sebe, pa su govorili „Zbog sebe idu komedijanti.“ Česi u Ivanovu Selu, zahvaljujući Češkoj besedi, uspjeli su očuvati svoj identitet. Iako je identitet kod Čeha u Ivanovu Selu bio iznimno dobro očuvan, osnivanje *Besede* taj je identitet još više ojačalo. Prema pisanju Ive Heroldove, „mladić nije mogao uzeti neku drugu djevojku nego Čehinju“. Dosada su se tako u Ivanovu Selu zadržali stari češki običaji, pa se svadba slavila cijeli dan, na Smrtnu nedjelju su se po smrti svi nalazili. Seoska konzervativnost na taj je način mnogo toga sačuvala. Česta prividno bezrazložna putovanja iz Daruvara nisu bila bez rezultata. I kad domaći govore „samo za sebe dolaze komedijanti“, nisu slutili da to kazalište, ti komedijanti u njima potiču nešto o čemu nisu ni sanjali. Češke pjesmice probudile su novi osjećaj, kojemu su podlegli i stari i mladi. Na taj je način došlo do osnivanja *Besede* 1934. godine. Ta je djelatnost na početku bila slaba. Ipak je bio učinjen početak. Dogodilo se i to da su se mnogi busali u prsa i proglasili da su heroji zbog toga što su Česi. ... Najprije vatrogasci /skoro sve sami Česi/, a nakon toga mladež i nakraju *Beseda*. Društvenim naporom vatrogasaca i *Besede* bio je osnovan vatrogasni dom s prekrasnom pozornicom (IEF, IEF, 753/1966., Iva Heroldova, *Grada o Česima u Jugoslaviji*).

Sastav stanovništva čeških sela u okolici Grubišnog Polja

Da bismo mogli bolje pratiti etničku situaciju na području Grubišnog Polja i okolice, donosimo popise stanovništva za područje Kotara Grubišno Polje i za promatrana naselja istočno od Grubišnog Polja u kojima su Česi bili apsolutno većinsko, relativno većinsko stanovništvo ili samo određeni postotak stanovništva.

Popis iz 1880. pokazuje da su Česi bili naseljeni u nekim mjestima Kotara Grubišno Polje.

Tablica 1. Broj govornika češkog jezika na području Kotara Grubišno Polje¹⁴

Naselje	Ukupni broj stanovnika	Broj govornika češkog kao materinskog jezika
Grubišno Polje	1.544	231
Orlovac	322	92
Velika Peratovica	386	3
Ivanovo Selo	853	610
Rastovac	278	30
Rašenica	454	92
Trojeglava	135	25
Turčević Polje	598	26
Mali Zdenci	466	91
Velika Barna	1.152	3
Dražica	511	1
Grbavac	346	32
Veliki Grđevac	1.177	23
Gornja Kovačica	541	29
Pavlovac	845	46
Ukupno	9.608	1.334

Interesantni su podaci koji ukazuju na to da su pojedina sela poput Rastovca, Treglave (Trojeglave) i Rašenice, koja su kasnije postala većinski češka naselja, 1880. godine imala vrlo malo čeških stanovnika. Tako je Rastovac imao tek 10% češkog stanovništva, a Treglava 18,5% češkog stanovništva, dok su Rašenice (Gornja i Donja) imale 20% Čeha. Dakle, vidljivo je da su se tada Česi počeli seliti iz Ivanova Sela, koje je imalo 71,5% češkog stanovništva u okolna naselja, ali i da su se doseljavali iz Češke u spomenuta naselja. Općenito gledajući, vidljivo je da su Česi bili naseljeni u većini samo u Ivanovu Selu, dok su u ostalim naseljima bili manjinsko stanovništvo.

¹⁴ HDA, Državni zavod za statistiku, kutija 9, Popis 1880, *Materinski jezik žiteljstva po oreznih občinah i mjestih*.

Prema popisu iz 1890., vidljivo je kakva je bila vjerska struktura naselja oko Ivanova Sela. Pod pravnu općinu Ivanovo Selo potpadala su naselja Jasenaš, Ivanovo Selo, Veliki i Mali Rastovac, Gornja i Donja Rašenica, Trojeglava, Djakovac, Munije i Turčević Polje. Evidentno je da je Ivanovo Selo bilo vjerski homogeno naselje u kojem je živio tek jedan pravoslavac i osam osoba židovske vjere. Uz Ivanovo Selo jedino su još u Donjoj Rašeni rimokatolici bili većinsko stanovništvo, dok su u svim ostalim naseljima većinsko stanovništvo bili žitelji pravoslavne vjere. Iz dobne strukture stanovništva kojem je materinski jezik bio češki vidljivo je da su Česi uglavnom bili mlađe stanovništvo.

Tablica 2. Pregled naselja prema vjeri 1890. godine¹⁵

Naselje	Ukupno	Rimokatolici	Pravoslavni	Evangelici	Židovi
Jasenaš	705	146	546	7	6
Ivanovo Selo	879	870	1	0	8
Veliki Rastovac	118	33	85	0	0
Mali Rastovac	305	72	233	0	0
Donja Rašenica	401	224	174	0	3
Gornja Rašenica	371	154	217	0	0
Trojeglava	225	104	121	0	0
Djakovac	289	114	175	0	0
Munije	200	95	105	0	0
Turčević Polje	433	90	343	0	0

Popis iz 1910. pokazuje da su Česi uglavnom već bili rođeni na području Hrvatske, odnosno Kotara Grubišno Polje (njih 69,5% rođeno je u Hrvatskoj). Tek 28,8% Čeha rođeno je u austrijskom dijelu Carevine, dakle u Češkoj. Tu se radilo o starijim kolonistima, odnosno o osobama koje su se doselile šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća u Hrvatsku. Podatak da je tek 316 Čeha od njih 501 govorilo hrvatski u Općini Ivanovo Selo govori o tome da u etnički homogenom selu nije bilo potrebe za komunikacijom na bilo kojem drugom jeziku osim na češkom, pa dio starijeg stanovništva nije naučio hrvatski jezik (iako to ne znači da dio njih nije poznavao koji drugi jezik, kao što se vidi iz kasnijih podataka). Bolja je integracija Čeha bila u općinama Grubišno Polje i Veliki Grđevac. O visokom stupnju dobre integriranosti

¹⁵ HDA, Državni zavod za statistiku, kutija 12, Popis 1890., Stanovništvo prema vjeroispovijesti.

u hrvatsko društvo govori činjenica da je na području upravne općine Grubišno Polje bilo svega 105 Čeha koji su poznavali samo svoj materinski jezik, na području Ivanova Sela njih 128, a na području Velikog Grđevca njih 162.¹⁶ O tome da se Česi nisu iz Hrvatske odlučivali otići u Ameriku, a potom se odande vratiti govori činjenica da je 1910. od osoba koje su izjavile da im je češki materinski jezik svega njih 72 povratnika iz Amerike (od njih se jedan drugi put vratio iz Amerike) s područja čitavog kotara.¹⁷ Podatak o pismenosti češkog stanovništva ukazuje na to da čak 42,5% stanovništva kojem je češki bio materinski jezik na području Općine Ivanovo Selo nije znalo ni pisati ni čitati.

Tablica 3. Svotnik za Kotar Grubišno Polje prema jezičnoj i dobnoj strukturi za 1890. godinu (Česi)¹⁸

Dob	Češki jezik
1829. i stariji	75
1830. – 1839.	140
1840. – 1849.	247
1850. – 1859.	251
1860. – 1869.	229
1870. – 1874.	175
1875. – 1879.	258
1880. – 1884.	234
1885. – 1887.	181
1888. – 1890.	169
Ukupno	1.959

¹⁶ HDA, Državni zavod za statistiku, kutija 27, Popis 1910., Materinski jezik i znanje jezika u kombinaciji s vjeroispovijesti.

¹⁷ HDA, Državni zavod za statistiku, kutija 29, Popis 1910., Vjeroispovijest i materinski jezik u kombinaciji sa naobrazbom, povratkom iz Amerike i obiteljskim staležom te divlji brakovi.

¹⁸ HDA, Državni zavod za statistiku, kutija 13, Popis 1890, Stanovništvo prema materinjem jeziku u kombinaciji s dobom.

Tablica 4. Popis iz 1910. – Rodni kraj stanovnika Kotara Grubišno Polje u kombinaciji s materinskim jezikom¹⁹

Materinski jezik (češki)	Iz iste porezne općine	Iz iste upravne općine	Iz istog upravnog kotara	Iste županije	Iz druge županije	Iz Ugarske	Iz Austrije	Iz ostalog inozemstva	Nepoznato i iz grada Rijeke	Ukupno
Veliki Grđevac	285	8	21	28	25	2	224	3	0	596
Ivanovo Selo	633	37	8		26	6	138	3	12	863
Grubišno Polje	467	13	48	27	61	9	336	2	0	963
Ukupno	1.385	58	77	55	112	17	698	8	12	2.422

Tablica 5. Poznavanje stranih jezika i materinskog jezika 1910. godine²⁰

Općina	Češki materinski jezik	Broj Čeha koji govore hrvatski	Broj Čeha koji govore mađarski	Broj Čeha koji govore njemački
Ivanovo Selo	501	316	2	15
Grubišno Polje	983	709	5	68
Veliki Grđevac	583	542	11	46

Tablica 6. Pismenost 1910. godine²¹

Općina	Zna čitati i pisati	Zna samo čitati	Ne zna ni čitati ni pisati
Ivanovo Selo	279	9	213
Grubišno Polje	682	6	295
Veliki Grđevac	404	8	176

Međuratni popisi iz 1921. i 1931. ukazuju na snažan prirast češke populacije (skok od 2.371 govornika češkog kao materinskog 1921. na 3.493 govornika 1931. godine). Treba spomenuti i činjenicu da se 1931. godine 1.751 govornik češkog kao

¹⁹ HDA, Državni zavod za statistiku, kutija 21, Popis 1910., Rodni kraj u kombinaciji s vjeroispovijesti i materinskim jezikom.

²⁰ HDA, Državni zavod za statistiku, kutija 24, Popis 1910., Vjeroispovijest žiteljstva u kombinaciji sa pismenošću, materinskim jezikom i znanjem drugih jezika.

²¹ HDA, Državni zavod za statistiku, kutija 24, Popis 1910., Vjeroispovijest žiteljstva u kombinaciji sa pismenošću, materinskim jezikom i znanjem drugih jezika.

materinskog jezika izjasnio kao pripadnik jugoslavenske narodnosti, a njih 1.712 kao pripadnici čehoslovačke narodnosti, što ukazuje na činjenicu da je velik broj Čeha (50,12%) svojom domovinom smatrao Kraljevinu Jugoslaviju.

Tablica 7. Govornici češkog jezika kao materinskog na području Kotara Grubišno Polje u popisu stanovništva iz 1921. prema godinama rođenja²²

Materinski jezik	1860. i stariji	1861. – 1895.	1896. – 1899.	1900. – 1902.	1903. – 1905.	1906. – 1908.	1909. – 1914.	1915. – 1920.	Ne-pozna-to	Ukupno
Češki	202	845	192	198	213	203	286	232	0	2.371

Tablica 8. Popis stanovništva iz 1931. prema materinskom jeziku²³

Općina	Srpsko – hrvatski	Slovenski	Češki	Slovački	Ruski	Poljski	Njemački	Turski	Talijanski	Ciganski	Drugi	Ukupno
Grubišno Polje	5.677	50	1.168	14	7	1	814	88	1	0	0	7.825
Ivanovo Selo	3.233	1	1.739	2	4	1	63	15	58	0	0	5.116
Veliki Grđevac	8.970	6	586	0	1	3	1.331	203	3	135	0	11.238
Kotar Grubišno Polje	17.880	57	3.493	16	12	5	2.208	306	62	135	0	24.179

²² HDA, Državni zavod za statistiku, kutija 43, Popis stanovništva iz 1921., Bračno stanje, pismenost i veroispovest u kombinaciji s godinama starosti, materinskim jezikom i.t.d. Od ukupne brojke 1962 Čeha je čitao i pisalo, 12 ih je samo čitalo, a 165 ih je bilo nepismenih. Od toga ih je 817 malo čehoslovačko državljanstvo. Od toga njih 700 je imalo čehoslovačko državljanstvo na području Upravne općine u Grubišnom Polju, svega 11 na području Ivanovog Sela i 106 na području Općine Veliki Grđevac.

²³ HDA, Državni zavod za statistiku, kutija 55, Popis 1931., Prisutno stanovništvo po materinjem jeziku.

Tablica 9. Vjerska struktura govornika češkog jezika kao materinskog²⁴

	Rimokatolici	Reformirani (kalvini)	Židovi – aškenazi
Govornici češkog jezika kao materinskog	3.483	9	1

Tablica 10. Popis 1931. godine – Prisutno stanovništvo po narodnosti u kombinaciji s materinskim jezikom (kombinacija čehoslovačke narodnosti s češkim jezikom kao materinskim)²⁵

Narodnost	Jugoslavenska	Čehoslovačka	Poljska	Mađarska	Njemačka	Ukupno
Srpsko-hrvatski		43				
Slovenski		1				
Češki	1.751	1.712	3	4	23	3.493
Slovački		13				
Mađarski		3				
Njemački		14				
Ukupno		1.786				

Iz popisa koji je proveden 1948., iz kojeg se vide kategorije zanimanja na području Kotara Grubišno Polje po naseljima i po nacionalnostima, evidentno je da su u pojedinim naseljima Česi bili napredni dio stanovništva. U Ivanovu Selu unutar kojeg je iskazano i naselje Treglava vidljivo je da je bilo pet zanatlija, odnosno četiri (dvije muške i dvije ženske) osobe koje su zanatlije uzdržavali te jedna osoba koju je trgovac uzdržavao, koji su bili po nacionalnosti Česi, dok je primjerice među Hrvatima bilo šest zanatlija i pet osoba koje su zanatlije uzdržavali i jedan trgovac te jedna osoba koju je trgovac uzdržavao. Srba među trgovcima i zanatlijama uopće nije bilo.²⁶

²⁴ HDA, Državni zavod za statistiku, kutija 55, Popis 1931., Prisutno stanovništvo po veroispovesti i materinjem jeziku.

²⁵ HDA, Državni zavod za statistiku, kutija 53, Popis 1931., Prisutno stanovništvo po narodnosti u kombinaciji s materinjim jezikom.

²⁶ HDA, Državni zavod za statistiku, kutija 143, Popis 1948., Stanovništvo prema narodnosti i zaradivanju u kombinaciji sa zanimanjem i grupama starosti.

Tablica 11. Nacionalni sastav stanovništva na području Grubišnog Polja između 1900. i 1991.¹

God.	Ukupno	Hrvati	Mu- sli- ma- ni	Česi	Ma- đari	Ni- jem- ci	Ru- sini/ Ukra- jinci	Slo- vaci	Slo- ven- ci	Srbi	Ta- lja- ni	Židovi	Jugo- slave- ni	Regio- nalni	Ostali
1900.	23.875	7.293	0	3.093	2.516	387	0	22	25	10.155	3	125	0	0	381
1910.	24.922	7.354	0	3.330	2.758	432	0	35	91	10.466	22	132	0	0	464
1921.	22.854	17.767	0	2.423	2.111	370	0	(iska- zani zajed- no s Česi- ma)	55	10.765 (prema religij- skom sasta- vu)	14	70 (prema religij- skom sasta- vu)	0	0	114
1931. (prema jeziku)	24.179	17.880 (hrvatski i srpski jezik zajedno)	0	3.493	2.208	306	0	16	57	11.211 (prema religij- skom sasta- vu)	68	63 (prema religij- skom sasta- vu)	0	0	157
1948.	20.788	7.588	0	3.721	1.489	25	2	21	55	7.834	21	0	0	0	32
1953.	22.091	8.741	0	3.582	1.483	24	0	0	70	8.089	19	0	20	0	63
1961.	21.037	8.104	5	3.628	1.237	0	0	8	70	7.821	25	0	25	0	114
1971.	18.333	7.253	4	3.025	990	14	2	9	26	6.633	11	5	193	0	168
1981.	15.756	5.676	4	2.279	607	9	2	3	18	4.555	11	1	2.140	5	446
1991.	14.206	6.015	8	1.953	498	9	3	2	13	4.540	11	5	636	12	501

¹ Podaci su preuzeti iz Gelo i sur, 1998, str. 1151 – 1168. Treba napomenuti da su Gelo i suradnici promatrali stanovništvo Općine Grubišno Polje prema administrativnoj podjeli iz 1991. Međutim, do popisa 1971. naselje Veliki Zdenci pripadalo je Kotaru Garešnica, tako da se popisni rezultati iz knjige iz koje su preuzeti podaci ne podudaraju s podacima koje donose popisi do 1971. godine. Popisi iz 1921. i 1931. temelje se na dokumentaciji iz Hrvatskog državnog arhiva i tiskanim popisima stanovništva za 1921. i 1931. *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine, Sarajevo 1932. i Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine, knjiga II, Stanovništvo po veroispovesti, Beograd, 1938.*

Tablica 12. Promatrana naselja s češkim stanovništvom istočno od Grubišnog Polja (broj Čeha u odnosu na ukupni broj stanovnika naselja) (Gelo i sur., 1998., str. 1151-1168)

Naselja	1900.	1910.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
Gornja Rašenica	68/462	96/450	Iskazano zajedno s naseljem Donja Rašenica	141/373	86/365	46/324	64/269	30/200
Donja Rašenica	137/449	170/449	349/749	217/390	233/385	187/352	168/301	129/233
Rastovac	9/504	163/469	221/568	113/352	156/316	121/266	90/207	64/142
Munije	80/326	59/306	Iskazano zajedno s naseljem Rastovac	108/245	107/205	43/157	47/136	39/93
Ivanovo Selo	23/855	124/700	638/1019	471/804	623/773	605/726	440/560	335/441
Treglava	43/341	133/289	Iskazano zajedno s naseljem Ivanovo Selo	182/260	239/298	202/275	134/205	116/165

Asimilacija češke nacionalne manjine u grubišnopoljskom kraju

Nakon Drugog svjetskog rata Česi s područja Jugoslavije reemigriraju u Čehoslovačku. S današnjega grubišnopoljskog područja ta reemigracija nije imala snažnijeg odaziva. Tako se iz Malih Zdenaca i Orlovca svega 16 osoba vratilo u Čehoslovačku, a iz Velikih Zdenaca njih 150. Već je u vrijeme socijalističke Jugoslavije asimilacija u grubišnopoljskom kraju uzela maha. Iako je u Daruvaru 9. svibnja 1949. osnovan Čehoslovački savez za SRH, broj je Čeha tijekom razdoblja socijalizma ili u prvom periodu stagnirao, a kasnije, kada je formirana ideja jugoslavenske nacije, broj Čeha

počeo je znatno opadati. Doduše, kod pripadnika češke nacionalne manjine ta je asimilacija bila manje izražena nego kod pripadnika ostalih nacionalnih manjina zbog toga što su živjeli u naseljima koja su bila etnički gotovo potpuno češka (naprimjer Ivanovo Selo). Još u vrijeme kada je spomenuti dr. Karas obilazio Ivanovo Selo postojala je ipak primjetna asimilacija češkog stanovništva. Dio češkog stanovništva svjesno se izjašnjavao kao Hrvati. Karasa je čudilo to narodnosno nejedinstvo.

„Dobro ljudi, a kako je danas, slušam, da se ovdje ne slažete? Jedni se osjećaju Česima, a drugi se osjećaju Hrvatima. /Na jednom kraju glavne ulice, koja prolazi kroz Ivanovo Selo a koja se naziva Praška ulica: u njoj stanuju Česi, koji se izjašnjavaju kao pripadnici češke nacionalnosti, a na drugom kraju te iste ulice - u smjeru Daruvara, u ulici koja se naziva Zagrebačka, u njoj stanuju Česi, koji se proglašavaju Hrvatima. /Takovo označavanje traje i danas (op. Iva Heroldova)./ Kada se je raspitivao taj gospodin Karas kod našeg zemljaka Křivohlaveka, krojača iz Daruvara; ...'Vi ste, gospodine, također iz Ivanovog Sela?' – 'Da jesam!', 'A kako se osjećate?', 'Ja se osjećam kao Hrvat?' – on je upravo bio u toj ulici u kvartu gdje su bili ti Hrvati u toj Zagrebačkoj ulici, što se proteže prema Grubišnom polju. – 'I vi se osjećate kao Hrvat?', 'Da!', 'I kako se zovete?', 'Niko Křivohlavek.' 'Kako se to rekli?', 'Niko Křivohlavek'. 'Isuse i Marijo, pa vi ste Čeh, vi niste Hrvat!' – Ali on je smatrao, da jest. Takvo unutarnje proturječje u vezi narodnosne svijesti českog stanovništva događalo se i kod najbližih rodbinskih odnosa. Vit Havelka, navodi primjer svoja dva bratića, Jelinka 'koji je se je osjećao kao Čeh', i Vorla 'to su bili veliki Hrvati'. Na moje pitanje, kakova je situacija sada, odgovorio je gospodin Havelka: 'to je za dvadeset postotaka bolje.'²⁷

Iva Heroldova, koja je istraživala sela u kojima žive Česi na području Hrvatske između 1965. i 1970., primijetila je da su Česi koji su odlučili ostati u Hrvatskoj, dakle ne vratiti se u svoju staru domovinu između 1945. i 1948. godine, sve češće izjašnjavali kao Hrvati, ili kao Srbi, ili kao Jugoslaveni bez nacionalne opredijeljenosti. Jedan je kazivač u Ivanovu Selu Ivi Heroldovoj dao iskaz da je „Hrvat češkoga podrijetla“. Kao dokaz za to Iva Heroldova podastrijela je činjenicu da se „smanjuje broj učenika u češkim školama i s tim u vezi postupno nestajanje tih škola“ (Heroldova, 1971., str. 202).

U zapisima koje je u Institutu za etnologiju i folkloristiku ostavio Josip Milićević, a koji se tiču etnološke i folklorne građe daruvarskoga kraja iz 1966. i 1967. godine, vidljivo je kako su se u to vrijeme u Velikim Zdencima Hrvati i Srbi držali „starine“, dok se Česi toga ne pridržavaju i od običaja imaju jedino „obžinke“. Iz istoga je teksta vidljivo da su Česi u Velikim Zdencima ponajčešće zanatlije, a isto tako da su Česi u odnosu prema rodbini više građani te ne cijene mnogo ni rodbinu ni kumstvo, dok Hrvati i Srbi do toga više drže. Isto je i s radom nedjeljom – Česi rade nedjeljom, dok Hrvati i

²⁷ IEF, 753/1966., Iva Heroldova, Građa o Česima u Jugoslaviji.

Srbi u to vrijeme još uvijek poštuju nedjelju kao blagdan.²⁸ „Pitanje dvojake narodne svijesti, tako tipično u prvim generacijama iseljenika, iščezava kod najmlađe generacije u korist narodnosti i narodne svijesti nove domovine. Sa starom domovinom spaja današnje jugoslavenske Čeha vrlo malo emocionalnih veza. Jedina veza osim jezika i labilnih porodičnih odnosa jest tradicija preuzeta od roditelja, koja se očituje, npr. u pjesmama, navikama, glazbi, običajima i svečanostima. Međutim, i te manifestacije češke kulture prilagođene su njihovu suvremenom životu u jugoslavenskoj sredini.“ (Heroldova, 1971., str. 202). Treba istaknuti i činjenicu da je dio Čeha stvorio nemaran odnos prema materinskom jeziku, a to je ujedno dovelo i do indiferentnosti prema nacionalnoj svijesti, pa je nastupila asimilacija i u jezičnom i u nacionalnom smislu. Do danas je stanje umnogome još lošije što se tiče nacionalnog identiteta. Naime, u međuvremenu se dogodio još jedan rat koji je doveo do veće socijalne distance između pripadnika manjina i većinskog naroda. Iako Česi nisu bili direktno izloženi toj vrsti nepovjerenja većinskog naroda, kod njih se, kao i kod pripadnika nekih drugih manjina (Mađari, Rusini, Ukrajinci, Slovaci), javila neka vrsta straha koja je stvorila ozračje u kojem su se i pripadnici češke nacionalne manjine počeli izjašnjavati kao Hrvati. Dio njih to je sasvim sigurno radio zbog činjenice da je prošlo niz generacija od doseljavanja, pa ih više ništa nije vezivalo za stari kraj, odnosno za Češku, dok se drugi dio, posebno na grubišnopolskom području, poučen ratnim strahotama koje su se zbile u posljednjem ratu (1991. – 1995.) odlučuje za etnomimikriju, odnosno za izjašnjavanje kao pripadnici većinskog naroda. Kazivačima Jaroslavu i Blaženki Vašek nije posve jasno zašto se dio njihovih susjeda izjašnjavao kao Hrvati, iako su po nacionalnosti Česi. I prema popisima stanovništva, osim općeg trenda napuštanja sela i odlaska u gradove, vidljivo je opadanje broja pripadnika češke nacionalne manjine na području Grubišnog Polja. U prethodnom tekstu izneseni su podaci o nacionalnoj strukturi nekadašnjega Kotara, pa Općine Grubišno Polje, a potom i Grada Grubišnog Polja. Iz donesenih podataka vidljiv je opći pad broja stanovnika, ali i znatan pad broja pripadnika češke nacionalnosti. Od stagnacije u vremenu 1931. – 1961., koja je potrajala čak nešto više od trideset godina, nakon 1961. dolazi do naglog opadanja broja pripadnika češke nacionalne manjine. Od 3.628 pripadnika 1961. na 3.025 pripadnika 1971. Između 1971. i 1991. broj pripadnika manjine smanjio se čak za više od 1.000, što znači da su 1991. bila 1.953 Čeha na području bivše Općine Grubišno Polje. Nakon osamostaljenja Hrvatske bivša Općina Grubišno Polje podijeljeno na dva dijela – Općinu Veliki Grđevac i Grad Grubišno Polje. U Općini Veliki Grđevac pobrojeno je 158 Čeha, dok je Grad Grubišno Polje imao 1.356 Čeha, što bi značilo da je broj Čeha na području nekadašnje Općine Grubišno Polje iznosio 1.514. Deset godina kasnije u popisu 2011. broj Čeha opao je u Općini Veliki Grđevac na 135, a na području Grada Grubišno Polje na 1.109, što bi značilo da je broj Čeha na području nekadašnje grubišnopolske općine iznosio 1.244.

²⁸ IEF, br. 785/1970, J. Miličević, Etnološka i folklorna građa daruvarskog kraja, str. 82.

Zaključak

Identitet zajednice postoji radi stvaranja besmrtnosti te zajednice. Čuvanjem sjećanja na svoje pretke i prenošenjem tog znanja na svoju djecu, stvara se temelj za osiguravanje budućnosti te zajednice. Stanovnici seoske zajednice Ivanova Sela i čeških seoskih zajednica na području Grubišnog Polja imaju osjećaj dostojanstva jer joj pripadaju, a taj im osjećaj otvara stalnu mogućnost vlastite obnove. Obnavljanje odnosa prema zajednici moguće je u svakom trenutku jer se stalno ponavlja prošlost te skupine. Od istinitosti sadržaja bitnija je uvjerljivost načina na koji se taj sadržaj tumači.

Mnogi identiteti koji se pojavljuju u seoskoj zajednici posljedica su najrazličitijih faktora koji djeluju na članove te zajednice. To su ponajprije povijesni, jezični i socioantropološki faktori. Povijesni faktori grade se u povijesnom procesu. Važno je povijesno sjećanje i prenošenje toga sjećanja na mlađe generacije. Sjećanja na dolazak Čeha u prvoj polovici 19. stoljeća na područje Ivanova Sela i na njihovu pradamovinu vrlo su „mutni“, ali su kod svih kazivača jednaki. Jezik je sastavni dio objektivnog kulturnog sadržaja stanovnika čeških sela okolice Grubišnog Polja. Budući da se broj društvenih situacija u kojima se češki jezik koristi smanjuje, on postupno degradira, što uključuje gubljenje pojedinih izraza ili riječi i gramatičko pojednostavnjenje. Ujedno sve rjeđa upotreba proistječe iz nemogućnosti da se jezikom izrazi sve ono što bi govornik želio reći. Uporaba češkog jezika ograničena je uglavnom na privatnu domenu (obitelj, prijatelje, slobodne aktivnosti i slično) te na školu (Ivanovo Selo). Prodiranje hrvatskog jezika u domene ranije rezervirane uglavnom za češki jezik znatnije se pojačalo u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata, odnosno u vremenu početka pojačanih migracija. Središnje mjesto u kojem je dolazilo do promjene identiteta bila je svakako obitelj. U našem se primjeru radi o jezičnoj skupini koju prije svega određuje ruralnost, odnosno seoska društvena zajednica. Iako se običaji i način života unutar češke obitelji nisu razlikovali od običaja u ostalim rimokatoličkim bilogorskim obiteljima, jezična specifičnost činila je češku obitelj zatvorenijom. Obitelj i selo bili su iznimno važni u očuvanju toga jezičnog identiteta.

Međutim, gubljenje jezičnog i nacionalnog identiteta proces je koji je već zahvatio češka sela u okolici Grubišnog Polja. Moderan način života ostavio je vrlo malo vremena za čuvanje jezika, a olakšana mobilnost seoskog stanovništva omogućila je mladima odlazak sa sela u grad, što je obično usko povezano sa zanemarivanjem vlastite jezične i nacionalne posebnosti u gradskoj sredini. Rat, koji je duboko pogodio češka sela na obroncima Bilogore, utjecao je na etnomimikriju kod dijela stanovništva, osobito mlađe životne dobi, kojem se čini da je pripadnost nekoj nacionalnoj manjini nešto što nije odviše poželjno u hrvatskom društvu opterećenom ratom. Optimističan je podatak da, iako u skromnom opsegu, i dalje djeluje češka škola u Ivanovu Selu, da postoji nastava na češkom jeziku u Grubišnom Polju te da postoje kulturne organizacije Čeha u okolici Grubišnog Polja koje čuvaju identitet i u koje nisu učlanjeni samo

stanovnici starije životne dobi već pripadnici svih generacija. Blizina Daruvara, kao kulturnog centra Čeha u Republici Hrvatskoj, sasvim sigurno pomaže očuvanju češke nacionalne svijesti. Radioemisije, mogućnost praćenja čeških televizijskih programa, stipendiranje studenata čeških korijena podrijetlom iz grubišnopoljskog kraja za studij u Češkoj, etnografska zbirka češke nacionalne manjine u Ivanovu Selu, tiskovine i kontakti s češkim društvima u Hrvatskoj i Češkoj te politička zastupljenost Čeha u Hrvatskom saboru također pridonose očuvanju identiteta.

Kazivači: Justina Koutnik (1935. g.), Ivanovo Selo; Terezija Vondra (1936. g.), Ivanovo Selo; Franjo Vondra (1936. g.), Ivanovo Selo; Franjo Bažant (1930. g.), Ivanovo Selo; Terezija Bažant, rođ. Soukup (1930. g.), Rastovac; Ana Tuček (1930. g.), Ivanovo Selo; Francika Kaner (1937. g.), Rastovac; Ivan Kolar (1932. g.), Treglava; Marija Sedlaček (1940. g.), Treglava; Francika Kolar (1941. g.), Treglava; Marija Hausneht (1946. g.), Munije; Marija Hanževački (1935. g.), Gornja Rašenica; Karlo Karnik (1942. g.), Končanica – sada Grubišno Polje; Jaroslav Vašek (1939. g.), Gornja Rašenica; Blaženka Vašek rođ. Kolar (1943. g.), Treglava; Alojzije Tregner (1927. g.), Grubišno Polje.

Literatura

- Herout, Vjenceslav (1996.), *Ivanovo Selo – prošlost posuta trnjem i suzama*. Ivanovo Selo: Rimokatolički župni ured.
- Herout, Vjenceslav, Koutnikova Justina, Štrumlova Tučkova Anny Marie (2012.), *Česka zakladni škola v Ivanove Sele a vynuka češtiny na Hrubečnopolsku*. Daruvar: Jednota.
- Herout, Vjenceslav (1998.), Vznik Ivanova Sela. *Prehled kulturnich, literarnich a školnich otazek*, br. 18, str. 19-62.
- Mirković, Dragutin J. (1968.), *Govori Čeha u Slavoniji*. Beograd: Filološki fakultet.
- Matušek, Josef (1996.), *Česi u Hrvatskoj*. Daruvar: Jednota.
- Kuzle, Miroslav (1985.), Daruvar i Grubišno Polje (Gornje Poilovlje), *Prirodna i društvena obilježja*. Daruvar: Povijesno društvo Pakrac.
- Turčin, Rudolf (1921.), Ivanovo Selo. U: *Naše zahraniči*, god. II, str. 161 – 163.
- Ettinger, Mijo (1901.), Zaista vrlo poučno (Iz života doseljenika u Hrvatskoj). U: *Katolički list*, br. 52, str. 46 - 47.
- Selinić, Slobodan (2010.), Česi i Slovaci u Hrvatskoj i Srbiji 1945. – 1948./9. – prve godine iskustva s komunističkom Jugoslavijom. *Časopis za suvremenu povijest*, god. 42, br. 2, str. 413 – 432.
- Kokaisl P. a kolektiv (2009.), *Krajane: Po stopach Čechu ve vychodni Evrope*. Prag.
- Heroldova, Iva (1971.), Godišnji običaji daruvarskih Čeha. *Narodna umjetnost*, sv. 8, br. 1, str. 199 – 245.
- Dugački, Vlatka, (2013.), *Svoj svome: češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918. – 1941.)*. Zagreb: Srednja Europa.

Objavljena građa

Gelo Jakov i sur, (1998.), *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1991. po naseljima*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine (1932.). Sarajevo: Državni zavod za statistiku.

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine, (1938.), *knjiga II, Stanovništvo po veroispovesti*, Beograd.

Arhivska građa

IEF (Institut za etnologiju i folkloristiku), 753/1966., Iva Heroldova, Građa o Česima u Jugoslaviji

IEF, br. 785/1970, Josip Miličević, Etnološka i folklorna građa daruvarskog kraja

HDA (Hrvatski državni arhiv), Ministarstvo prosvjete NRH

HDA, Državni zavod za statistiku

Internetski izvor

www.dzs.hr.

The Identity of Members of the Czech National Minority in the Grubišno Polje Area

Summary

In the text, the author gives information on the identity of Czech national minority from the Grubišno Polje area. Based on the archive material from the Croatian State Archives, the State Bureau of Statistics, and the Institute of Ethnology and Folklore Research in Zagreb, interviews with members of Czech national minority and available literature, the author offers information on the ethnic structure of settlements inhabited by the Czechs in the wider area of Grubišno Polje; the state of the national conscience of the Czechs in the past and nowadays; the memories of settling in the area surrounding Grubišno Polje; and international relations. In conclusion, information about the current state of the national identity of the Czechs around Grubišno Polje is given. The villages of Ivanovo Selo, Rastovac, Gornja Rašenica, Donja Rašenica, Treglava, and Munije are analysed in detail.

Keywords: Czechs; Grubišno Polje; national identity; migrations; demography.

Dr. sc. Filip Škiljan
Institut za migracije i narodnosti
Trg Stjepana Radića 3, HR - 10000 Zagreb
filipskiljan@yahoo.co.uk
095/5082320